

Kedves Szerkesztő Úr!

Megtisztelő felkérésednek, hogy – mint évfordulós személy – küldjek valamit visszaemlékezéseimből vagy családtörténetemből, sajnos nem tudok eleget tenni. Bármilyen kellemes is újraélni a messzi múlt, s kiváltképp az ifjúság emlékeit – egy-egy klasszikusunk szövegének nem várt felfedezése és nyilvánossá tétele az irodalomtörténész számára még ennél is nagyobb örömet okoz.

Mint tudod, másfél évtizede Déry Tibor bűvkörében élek, a közelmúltban az elfeledett alkotások tizedik kötetét téve le az asztalra. Mostanában azonban hűtlen lettem hozzá, mert az elmúlt évben „nyomozásom” messze vitt Budapesttől. A szülővárosomban, Szabadkán megjelenő Bács megyei Napló rongyos és hiányos példányait forgattam – Budavárát követően Szeged és Újvidék könyvtáraiban, mindenütt Kosztolányi Dezső közlései után kutatva.

A „nyom” biztos volt, hullottak a „vadak”. S nem minden dicsekvés nélkül jelezhetem: az 1923-1926 közötti évfolyamokból több, mint harminc ívnyi elfeledett írást sikerült „terítékre” kerítenem. Kötetté rendezésüket a napokban fejeztem be, amely 2004 karácsonyi könyvpiacán fog a Balassi- és az újvidéki Fórum kiadó gondozásában megjelenni.

Engedd meg tehát, hogy leveledre válaszolva a Palócföld októberi számába Kosztolányi Dezső Tere-feréjének (mert ez lesz a kiadvány címe) előszavát küldjem, amely felidézi e nemes vadászat részleteit – s ízelítőül a „zsákmányból” az első közlést, amely a címben jelzett heti rovatot 1924. március 11-én megnyitotta.

Barátsággal üdvözöl

Botka Ferenc

*a Kosztolányi birodalom e rejtett
Kincses Szigetének boldog felfedezője*

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ TERE-FERÉI

Előszó

1901 augusztusában a szabadkai állami gimnázium néhány tanulója *Előre* címmel diáklapot alapított, amely – ismereteink szerint – három szám után megszűnt. Többek közt azért is, mert szerkesztőjük és tizennégy-tizenhat éves munkatársaik – Kosztolányi Dezső, Csáth Géza, Fenyves Ferenc és a többiek – a következő tanévben más fórumokon folytatták irodalmi kísérleteiket; az érettségi (1903) után pedig messze kerültek Szabadkától.¹

Az elkövetkező években, évtizedekben életútjuk többfelé ágazott. Kosztolányi Dezső a tollal jegyezte el magát. A *Nyugat* elismert munkatársa lett, de szoros kapcsolatok, fűzték a középosztály népszerű hetilapjához, az *Új Időkhöz* és a katolikus *Élethez* is. Számos verses- és elbeszéléskötete jelent

meg, köztük a *Modern költők* (1914) című műfordítás-gyűjtemény, amely a korabeli világirodalom kézikönyvének is beillett. Az 1918-1919-es forradalmakat követően, mint újságíró rövid időre a szélsőjobboldali és antiszemita *Új Nemzedéknél* kereste kenyerét, de már 1921-ben a *Pesti Hírlap* szerződtette. Időközben befejezte az írói dilettantizmus történelmi jelmezbe bújtatott szatírját, a *Nero, a véres költőt* (1922), s általános elismerést aratott második regényével, a *Pacsirtával* (1924) is.

Az *Előre* másik munkatársa, Csáth Géza sem lett hűtlen az íráshoz, elbeszélései a magyar próza új mélységeit tárták fel. Orvosi tanulmányokat folytatott; diplomásként a lélek, az ösztönök titkait kutatta, s rabja lett a kábítószereknek. A varázsló látomásokért és felfedezésekért súlyosan bűnhődött, 1919-ben önkezével vetett véget életének.

Fenyves Ferenc megmaradt a szerkesztésnél és újságírásnál. Az érettségét követően megjárta a *Budapesti Napló* és a *Borsszem Jankó* gyakornoki iskoláját, de hamarosan visszatért Szabadkára, s 1908-ban átvette az 1903-ban alapított *Bácsmegyei Napló* szerkesztését. Indulásakor e lap csupán egyike volt a város poros és középszerű újságainak, Fenyves irányítása alatt azonban rövidesen a szabadelvűség sikeres szószólójává vált, ráadásul egyre biztosabb anyagi alappal - hála Fenyves házasságának, amely révén a lap saját nyomdai háttérét is megteremtette.² E szabadgondolkodással átszőtt munkát jellemezve joggal írta 1924-ben a visszaemlékező: „mi csináltunk itt a közönynek és a dáridónak országában először igazi, modern értelemben vett újságot, s ez az újság sietette az emberek, felfogások, intézmények modernné tételét.”³

Mínthogy kötetünk forrása a *Bácsmegyei Napló*, részletesebben kell szólnunk 1918 utáni sorsáról is, az országváltást követő, kisebb nagyobb konfliktusokról. A szerb hadsereg Szabadkára való bevonulását követően betiltották, s újraindulása után hamarosan ismét erre a sorsra jutott, mert egyik közleményében beszámolt a magyar himnusz nyilvános elhangzásáról. A szerkesztőnek számot kellett vetni a megváltozott körülményekkel és a lap jövőjével. Nyilvánvalóvá vált, hogy a folyamatos megjelenést csak a kialakult helyzet tudomásulvételével és verbális elismerésével lehet biztosítani. Fenyves vállalta ezt, felismerve, hogy az új államalakulat alkotmányában biztosított sajtószabadság védelme alatt „reprezentálhatja a magyarság kultúrképességét, s követelheti a magyarság számára az egyenlő jogokat, az egyforma elbánást, s felemelheti szavát a visszaélések ellen”, taktikusan hangsúlyozva „az SHS királyságbeli magyarság becsületes lojalitását és békés munkakedvét” – amint az egy másik jubileumi írás eufemisztikus mondatában olvasható.⁴

Kényszerű álláspont, bár kétségen kívül eredményes; ugyanakkor könnyen támadható is, ha tekintetbe vesszük, hogy a *Bácsmegyei Napló* nem

hagyta szó nélkül a határ túloldalán elkövetett véres atrocitásokat, az ún. tisztikülönítmények bosszúhadjáratát az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság résztvevői ellen. Ellenfelei Fenyvest és lapját ezért magyarellenesnek bélyegezték, majd 1920 októberében kitiltották Magyarországról. Ez is tanulságos, ám a laptörténet szempontjából fontosabbnak tetszenek azok a mondatok, amelyek az intézkedés kapcsán ismételten kifejtik a szerkesztés alapelveit, már-már hitvallásszerűen: „Mi lehetünk ellenségei egy kormányzati rendszernek, de nem vagyunk ellenségei egy népnek vagy egy országnak. A jelenlegi magyar kormányzat által vallott és gyakorlatban legpregnánssabban Orgoványon és Siófokon megvalósított kormányzati rendszerrel élénk ellentétben áll a mi világfölfogásunk, amely egyforma jogot és egyforma elbánást követel mindenki számára, s mert a földrajzi közelség s egyéb kapcsolatok révén is félni lehet, hogy a magyar reakció átcsempésződik a határon – ez ellen a reakciós, gyűlölködő, romboló magyar kormányzati politika ellen küzdünk is. A magyar kormány azonban nem a magyarság.”⁵

E rövid megnyilatkozások világossá teszik, hogy a *Bácsmegyei Napló* a húszas évek fordulóján a trianoni Magyarországot körülvevő szabadelvű sajtóláncolatnak ahhoz az ágához kapcsolható, amelyet az Ausztriában megjelenő *Bécsi Magyar Újság* (1919–1923), a kolozsvári *Keleti Újság* (1919–1927), a rövid éltű kassai *Szabadság* (1921–1922) és utóda, a *Magyar Újság* (1922–1923) képviselt.

S a sort időben megtoldva – törekvései a későbbi évtizedekben is szoros rokonságba hozhatók a *Prágai Magyar Hírlappal* (1922–1938), illetve a kolozsvári *Ellenzékkel* (1880–1944) és a *Brassói Lapokkal* (1895–1940). Ha a felsoroltakhoz gondolatban hozzátesszük a Budapesten megjelenő *Világot* (1910–1926) és utódját, a *Magyar Hírlapot* (1926–1939), valamint a *Szegedet* (1922–1925) és a világháború előtti kezdeményeit folytató új *Délmagyarországot* (1925–1938) – gyakorlatilag előttünk áll az egykori magyar sajtó liberális övezete.⁶

Az 1920. augusztus 24-én újrainduló *Bácsmegyei Naplónak* nemcsak a külső, adminisztratív megkötöttségek miatt volt nehéz a helyzete – szellemileg is egy gyökeresen megváltozott légkörben kellett megtalálnia a helyét. Az egykori centrumtól, Budapesttől elszakadva, perifériára és kisebbségbe szorultan kellett nemcsak a hiteles hírszolgáltatást elvégezni, hanem egy új, bizonyos mértékig önálló, kisebbségi kultúra kialakításában is részt kellett vállalni. Úgy, hogy az új kultúrát egyértelműen a bácskai humuszban gyökereztesse, de közben a magyarság egészétől, illetve az „anyaországtól” és a szélesebb nagyvilágtól se szakadjon el.

Fenyves Ferenc ezt a feladatot is vállalta. Már a húszas évek elején megszervezi levelezőinek vidéki hálózatát, akik Zomborból, Zentáról, Újvidékről, Nagybecskerekéről küldik tudósításaikat; egy központi munkatárs állandóan a vidéket járja.⁷

A tudatos helyi kötődések szemléletes példája az az 1923-ban elindított kezdeményezés, amelynek célja, hogy a vasárnapi számokban színes beszámolók mutassák be Délvidék városainak és községeinek a hétköznapjait, gondjait, felvonultatva Nagybecsekerek, Zenta, Péterréve, Palánka, Temerin, Ada, Mohol stb. városképeit, vezetőit, neves képviselőit – Balázs Árpád rajzaiban, kitűnő karikatúráiban.

A belgrádi és zágrábi levelezők mellett ugyanakkor Fenyves gondosan ügyelt a külföldi kapcsolatokra, elsősorban a magyarországiakra. (Ezt közvetlenül az 1920-ban Szegedről áttelepült egykori „őszirózsás” főispán és kormánybiztos, Dettre János főszerkesztő-helyettes felügyelte.)⁸ Budapestről Stella Adorján, Bécsből Barta Lajos, Prágából Kasztor Ernő, Berlinből Bakonyi György, Bukarestből Bodó Pál és Ligeti Ernő tudósított. A *Bácsmegeyi Napló* horizontja egyszerre volt helyi és nemzetközi.

Az évek során egyre gazdagabbá és változatosabbá váltak rovatai. A szokásos napi hírek, perek, gyilkosságok, sportesemények mellett rendszeresen közölt közgazdasági, tőzsdei közleményeket, kisebb-nagyobb összefoglalókat a nagypolitikáról; kulturális részében színház-, film- és könyvismertetések, *Kintorna*, *Képtelen krónika* és *Cirkusz* című rovataiban a humor is helyet kapott. Egészen kiemelkedő hely illeti meg a szinte naponta jelentkező *Kisebbségi életet*, amely nem csupán a szorosán vett helyi ügyekkel foglalkozott; hírt adott Ausztria, Lengyelország, Románia, Csehszlovákia és más országok nemzetiségi eseményeiről, kommentárokkal, elvi következtetésekkel.

A legrészletesebben a bennünket közvetlenül érintő irodalmi rovatról kell szólnunk, amely sorsa jórészt ugyancsak Dettre János kezébe volt letéve. Az csak természetes, hogy elsősorban a helybélieket juttatta szóhoz, az akkor még élő „nagy öregeket”: a Baedeker álneven publikáló Milkó Izidort, Toncs Gusztávot, Ambrus Balázst, Borsodi Lajost, Farkas Geizát, Munk Artúrt, Radó Imrét. Melléjük csatlakoztak a volt pécsi köztársaság emigránsai, élükön Haraszi Sándorral s a Skiz és „dió” álnevet használó Diószeghy Tiborral, akik friss szellemet hozva jól beilleszkedtek a lap gárdájába. A kibontakozó új törekvések azonban elsősorban Senteleky Kornélhoz, a vajdasági irodalom későbbi vezéralakjához fűződtek, aki kritikái és cikkei mellett gyakran szerepelt útijegyzeteivel és elbeszéléseivel. Ugyanakkor nem maradhatnak említetlenül a fiatalok sem: Berényi János, Debreczeni József, Kristály István, Tamás István és a hölgyek: P. Gergely Boriska és Török Béláné (álneve Lucia).⁹

Félő, hogy a hosszú felsorolás egyfajta provincialitás látszatát kelti. Az igazság az, hogy a „bácskaiság”, az önálló vajdasági irodalom megteremtésének a programja ekkor még nem vetődött fel. Dettre János – mint azt nemrégiben Fekete J. József is kifejtette – „nem vajdasági irodalmat akart, hanem magyar irodalmat a Vajdaságban”.¹⁰

A „helyi színekkel” tarkított autonóm kisebbségi irodalom eszméje csak az 1928-ban induló *Vajdasági Írásban* (1928–1930) *A Mi Irodalmunkban* (1930–1933) és a *Kalangyában* (1932–1944) vert gyökeret.

A húszas évek első felében ezért – s részben az egyetemes magyar irodalomhoz (és nemzetéhez) való tartozás demonstrálásaként – a *Bácsmegyei Napló* 1923 második félévétől kezdve tág teret biztosított az anyaországban megjelent művek átvételének. Elsők között a Szabadkával hosszabb-rövidebb kapcsolatban lévő Somlyó Zoltán, majd Karinthy Frigyes verseivel, krokijaival találkozunk, de mellettük felsorolhatnánk néhány kommersz szerzőt is. A kiválóságok közül a *Nyugat* és az *Est-lapok* íróit emeljük ki: Benedek Marcellt, Cholnoky Lászlót, Heltai Jenőt, Laczkó Gézát, Móricz Zsigmondot, Nagy Lajost, Nagy Zoltánt, Pap Károlyt, Révész Bélát, Schöpflin Aladárt, Szabó Lőrincet, Színi Gyulát, Tersánszky J. Jenőt, olykor megjelentek a lapban Babits Mihály, Krúdy Gyula és Tóth Árpád írásai is. Az emigránsok közül Bíró Lajost és Lengyel Menyhértet Berlinből, Komlós Aladárt Bécsből, a Kémeri Sándor néven szereplő Bölöni Györgynét Párizsból vagy Romániából Kubán Endrét, Liget Ernőt, Molter Károlyt, Tabéry Gézát érdemes említeni, a földrajzilag legközelebb élők közül pedig a szegedi Juhász Gyulát, Móra Ferencet, a Bob és öreg riporter álneveken író Sz. Szigethy Vilmost és az ország túlsó végében alkotó Sinkó Ervint.

E nevek és a mögülük kitetsző minőség beszédesen érzékeltetik, hogy a *Bácsmegyei Napló* a húszas évek közepén már nemcsak tájékoztatót; irodalom-szervező ténykedésével és azzal, hogy teret biztosított a vajdasági irodalom körüli eszmecseréknek, jelentős kultúraépítő tényezővé emelkedett.

Fenyves vállalkozása nemcsak lapcsinálásból állt: a szerkesztőség mellett, mint jeleztük, önálló nyomdája és kiadóhivatala is volt. Vállalata százszázhusz munkatársat foglalkoztatott, s azt is jegyezzük ide: lapja tíz- tizenkét-ezer példányban jelent meg, s hogy 300 terjesztő, illetve elárusítóhely juttatta el az ország minden magyarlakta területére, de a határokon túl is kapható volt.

A *Bácsmegyei Naplót* Kolozsi Tibor már idézett munkájára hivatkozva Gerold László *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikona* (Fórum, 2001) a „polgári demokratikus értelmiség” lapjaként jellemzi. Időben távolodva és az igazi értékeket jobban érzékelve talán nem tévedünk, ha egyben „az egész vajdasági magyarság művelődésének szószólója” meghatározást is az előbbi mellé illesztjük.

Kosztolányi Dezső írásai már a lap 1918 előtti évfolyamaiban is megjelentek, jeléül annak, hogy a gimnáziumi padban és az *Előre* „redakciójában” szerzett élmények tovább éltek benne és Fenyvesben is, s ez a szimpátia idővel szoros barátsággá nemesedett. Akkor is tartották a kapcsolatot,

amikor az 1918-as államfordulatot követően Szabadkát és Budapestet levél-cenzúra és nehézkes vízumkényszer választotta el egymástól.

Kosztolányi eleinte csak alkalmoszerűen küldött kéziratot. Igaz, az első, a *Csáth Géza emlékére* című verse 1920-ban¹¹ egyben az egykori három barát együvé tartozásának jelképe és hitvallása. (Csáth Géza tragikus öngyilkosságának idején, 1919. szeptember 11-én a *Bácsmegyei Napló* még be volt tiltva; ezért időzítette Fenyves a megemlékezést az egyéves évfordulóra.) E szép gesztus ellenére az esetlegesség nem változott 1921–1922-ben sem. Ezekben az években az irodalom is még kevés teret kapott a lap hasábjain. A fordulat 1923-ban következett be. Január elején egymás után három hétvégi számban is feltűnt Kosztolányi neve (kétszer Petőfi Sándor születésének százéves évfordulója kapcsán). S május 6-án a szerkesztő a megbecsülésnek olyan gesztusát mutatta barátja felé, amelyben egyetlen munkatársát sem részesítette: felkérte Kuncz Aladárt, a Kolozsváron megjelenő rokonlap, az *Ellenzék* irodalmi rovatának a szerkesztőjét, hogy többkolumnás cikkben rajzolja meg az akkor harmincnégy éves barát arcképét.¹² (Bár lehet, hogy feltételezésünk túlzó, s a *Napló* egyszerűen csak átvette az eredetileg az *Ellenzék* április 29-i számában megjelent írást.) A kiváló esszé feltehetően megtette a magáét: a korábban megindult közeledés szeptember 11-én szoros kapcsolattá vált. Parádés fogadtatás! Fenyves Thomas Mann-nak a *Nero, a véres költő* értékeit méltató cikkének/levelének a közlését használja fel arra, hogy szerkesztői bevezetőjében ünnepélyesen bejelentse: lapjának Kosztolányi Dezső „állandó külső munkatársa” lett.¹³

A fenti dátumtól kezdve Kosztolányi rendszeresen publikál a lapban, *Tinta* rovatcím alatt, amely az 1916-ban megjelent kötetét idézi. Minden szombati szám közli egy-egy versét, elbeszélését, műfordítását vagy tárcáját. Kezdetben inkább csak korábbi műveit küldi, vagy az ezekben a hónapokban formálódó *A búis férfi panasza*i verskötetének részleteit. Bár előfordul az is, hogy az írásból élők „dörzsölt” fogásához nyúl: a régebbi művének új címet ad, s így „eredetinek” tünteti fel. *Legenda* című versét *Ady Endreként* adja el, *Kis dráma a ruhatárban* elbeszélését *Mariska* címmel, a *Kék gyász* címűt *Mikor a kisöcsém meghaltként* stb. Időközben azonban a műfajok aránya lassan megváltozott. A korábban írottak mellé egyre nagyobb számban sorakoztak fel a tárcák, amelyek előzőleg néhány nappal a *Pesti Hírlap*ban jelentek meg. Az átvételek Fenyves tudtával és beleegyezésével kerültek a *Bácsmegyei Napló*ba, hiszen a magyar főváros és Szabadka között elég nehézkes volt a kapcsolattartás; a *Pesti Hírlap* legfeljebb néhány példányban jutott át a határon, így a vajdasági olvasó eredetiként fogadta a tárcákat. Fenyves igényei időközben megnövekedtek: valódi első közléseket kért barátjától, aki

kompromisszumként 1925-től úgy küldte írásait, hogy azok egyszerre, egyazon napon lássanak Pesten és Szabadkán is nyomdafestéket.

Ha csak ennyiből állna az 1923 őszen létrejött baráti megállapodás, az utólag legfeljebb az írói életrajz vagy a szövegkiadás kutatóit érdekelhetné; amelynek csupán az a további érdekessége, hogy a szerző honoráriumának egy részét a családja vette fel a szabadkai kiadóhivatalban.

Szerencsére ennél jóval többről van szó. A múlt század nyolcvanas éveiben a Petőfi Irodalmi Múzeumban e sorok írója elnyerte az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok anyagi támogatását, hogy bibliográfiai feltárást végezzen huszadik századi irodalmi folyóiratainkban, hetilapjainkban és jelentősebb napilapjainkban, rögzítve modern klasszikusaink minden egyes közlését, illetve az őket érintő cikkeket, kritikákat. Így került sor a *Bácsmezei Napló* Országos Széchényi Könyvtárban őrzött (csonka) évfolyamainak a felmérésére is. Gyűjtőjük, Lakatos Éva felfigyelők az 1924. évfolyam szeptember 21-i számának alábbi szerkesztői üzenetére: „*Érdeklődő Vršac*: a »Tere-fere« rovatunkat Kosztolányi Dezső írja.” A hetenként megjelenő, aláíratlan közlemények 1924. május 11-én bukkantak fel először, s hónapokon, éveken át folytatódtak 1926. december 25-ig. Ráadásul 1924. október 16-án *Tudja-e...?* címmel feltűnt velük párhuzamosan egy további rovat, amely szintén szabályosan ismétlődött 1925. július 1-ig, méghozzá kezdetben Kosztolányi teljes nevével, majd 1924. december 13-tól K. D. szignóval. Azonnal utánanéztünk az író hagyatékának az Illyés Gyula és Illés Endre által szerkesztett 11 kötetes Kosztolányi Dezső *Hátrahagyott Műveiben* (1940–1948), majd a Réz Pál gondozta s 1969-ben az *Álom és Ólom* című kötettel megkezdett életmű sorozatban, amely minden addiginál körültekintőbben gyűjtötte egybe a költő műveit és publicisztikai termését, de sem a *Tere-ferét*, sem a *Tudja-e...?* írásait egyikük sem ismerte. Egy teljesen új, a köztudat által elfeledett „kincses sziget” körvonalai kezdtek előttünk kibontakozni.

Miről is van szó e két rovatban? Csupa érdekes furcsaságról: egy királyi kihallgatás váratlan fordulatairól Londonban, Napóleon egészségi állapotának új részleteiről, az első angol újsághirdetés tartalmáról, öltözködési tanácsokról a vatikáni látogatóknak, egy papagáj haláláról, „aki” nem tudta elviselni Wagner zenéjét, a pravoszláv egyház machinációiról Tolsztoj halála alkalmával stb. Minden fordulatos, váratlan, szellemes; olvastatja magát, helyenként mosolyt, majd derűt vált ki, nem lehet letenni.

Az első félévben Kosztolányi nem nevezi meg forrásait, legfeljebb azzal, hogy kijelenti: „egy párizsi lap írja”; kiadványok helyett szerzők: Gilbert Keith Chesterton, Anatole France, Victor Hugo, Bernard Shaw, politikusok, orvosok, csillagászok megnyilatkozásaira hivatkozik. A későbbiek során

azonban egyre-másra bukkannak elő külföldi lapcímek: a bécsi *Neue Freie Presse*, a párizsi *Excelsior*, a londoni *Morning Post*, a *Daily Mail*, a *Daily News*, a *Manchester Guardian*, a *New York Herald*, a moszkvai *Pravda*, a *Berliner Tageblatt*, a *Kölnische Zeitung*, a *Mercure de France*, a *Revue des Deux Mondes*, az olasz *Corriera della Sera*, a nápolyi *Secolo*, a spanyol *El Sol*, s néhány szaklap: *Bolletino dell' Assozione Archeologica Romana* vagy az *American Journal Medicin*, a sort hosszan folytathatnánk. Kosztolányi szorgos látogatója volt a hajdani pesti kávéházaknak, amelyek közül az igényesebbek nemcsak a magyar napilapokat, hanem a külföldieket is a vendégek rendelkezésére bocsátották. Kiterjedt nyelvtudása révén jó szemmel, pillanatok alatt felfedezi a „témát”; amely vonzó, s ha lehet, meghökkentő, megismerésre érdemes s csemegéje lehet felfedezőjének – és olvasóinak.

De miért kerülhetett erre a korábban sosem járt területre? Igaz, szórakoztató elfoglaltság volt, de mégiscsak időt rabolt, s elszívta alkotóerejének bizonyos hányadát. Nem kétséges: a honorárium volt a fő vonzerő, amit a jóbarát szívesen, bár kimérten bocsátott rendelkezésére.

A Dér Zoltán gondozta levelezéskötet, *A Kosztolányi család levelezéséből*¹⁴ megadja az igazi magyarázatot. A 80. levélből megtudjuk, hogy Kosztolányi Árpád és felesége 1924 áprilisában meglátogatták fiúkat Budapesten, s az apa itt agyvérzést kapott. Bár sikerült megmenteni, de nem tudott megszólalni, újra kellett tanulnia beszélni és írni, gondoskodni az orvosi ellátásról és gyógyszerekről. Kosztolányi Dezső – feltételezhetően a Fenyves Ferencsel való előzetes megállapodás alapján – ekkor kezdi el a *Tere-ferék* írását: megkettőzi a *Bácsmegyei Naplónak* szóló küldeményeit. Az első megemelt (májusi) összeg felét édesapja gyógyíttatásának és elmaradt magán tanítványi jövedelmének a pótlására szánja, amit édesapja megható szavakkal köszön meg (június 2-án kelt) levelében.

„[...] a megélhetés gondjai is gyötörnek [...] ezeket nagyon megkönnyítette a te áldott jó szíved által felajánlott honorárium [!] [...] Mikor a húgod a májusi honoráriumot [!] Fenyvestől megkapta és nekem átadta, sírfakadtam [!] és könnyekkel átáztatva tettem a te jó szíved adományát eddig megtakarított pénzecskémhez.”

Ettől kezdve egy-két kivételtől eltekintve a *Tere-ferék* szövegei rendszeresen jelennek meg a *Bácsmegyei Naplóban*.

A szellemes csattanókkal és iróniával színezett történeteket írójuk rendszeres tárcái, versei és az *Édes Anna* fogalmazása közben „kente le” – az írások alkalmosságára ellenére – zseniálisan.

1926. december 25-ével azonban megszakadt a *Tere-ferék* sora. A szeretett öregúr, a szabadkai gimnázium egykori igazgatója, aki lábadozása örömeire Vén sas aláírású verseivel maga is a *Bácsmegyei Napló* munkatársává

lépett elő, december 4-én elhunyt. Munkásságáról maga a főszerkesztő, Fenyves Ferenc írt megbecsüléssel teli nekrológot.¹⁵

Kosztolányi Dezső írásai 1926 után még hosszú éveken át, bár egyre ritkábban jelentek meg a *Bácsmegyei Napló*ban, a *Tere-feréhez* hasonló eredeti munkák azonban már nem akadnak köztük. A lap is megváltozott, 1930. március 26-ától *Napló* címmel jelenik meg, kényszerűen elhagyva a „bácsmegyei” jelzöt, mivel az nem felelt meg a jugoszláv hatóságok új elvárásának. Irányzata és liberális szellemisége nem változott, irodalmi jelentősége azonban – az önálló kulturális fórumok, a *Vajdasági Írás*, *A Mi Irodalmunk*, majd a *Kalangya* megjelenésével – valamelyest csökkent. (Ehhez Dettre János távozása is hozzájárult: 1925 októberében – politikai indítékok alapján – kiutasították az országból, és Szegedre tért vissza.) Az irodalmi élet időközben megosztottá vált, a közlési lehetőségek megszorodtak; de a lap így is állta a versenyt, bár néha kisebb konfliktusokba keveredett a vajdaságiságot hangsúlyozó ellenfeleivel.) A korábbi évekkel szembeni lassú értékvesztést szellemesen fogalmazza meg Szeli István egyik irodalomtörténeti esszéje, amely szelíd iróniával „irodalmi tenyészet”-nek nevezi a *Bácsmegyei Napló* körét, amelyet „Fenyves Ferenc szerkesztő úr fűvészkedése nyírt és nyesegetett, ápolt és őrzött meg mindvégig egy kicsit pestiesnek, illemtudónak, műveltnek és talán sznobnak is – a kócos moderneskedés és a parlagi vidékiesség fenyegetéseivel szemben”).¹⁶

Fenyves Ferencet egy évvel élte túl Kosztolányi. Haláláról és a lap sorsáról Kalapis Zoltán szavait idézzük.

„Fenyves Ferencet az újságírók réme, a szívbetegség vitte el: összeesett munkahelyén. A *Napló* csaknem hat évvel élte túl érdemes szerkesztőjét: 1941-ben újra *Bácsmegyei Napló* címmel jelent meg, de csak egy száma hagyhatta el a sajtót, mert Szabadka katonai parancsnoka a »szerb megszállás« alatti »nemzetellenes« volta miatt betiltotta, a jogutódokat pedig, özv. Fenyves Ferencnét és a szerkesztő öccsét, Fenyves Lajost – nemkívánatos elemnek nyilvánította, a növekvő antiszemitizmus jegyében.

Az özvegy és három gyermeke Dél-Amerikában talált menedéket. Az egyik 2002-ben még élt: Fenyves János, nyugalmazott vállalkozó, Magyarország venezuelai tiszteletbeli főkonzulja. Közvetlenül a második világháború után visszatért Szabadkára, de mivel a hatóságok »elfelejtették« visszaadni a család nyomdáját és újságját, újból emigrált...

Így tűnt el egy szabadkai család, így múlt ki egy napilap.”¹⁷

A lap történetéhez tartozik, hogy a Szabadkáról kiutasított Dettre Jánost, aki Szegedre visszatérve a polgári radikális sajtó vezető publicistája lett, 1944 márciusában, a német megszállást követően letartóztatták és a bácstopolyai internáló táborba hurcolták. A deportáltak Lengyelországba

szállításának előestjén nem vállalta a további megaláztatást, és lelkiileg megtörtén, luminállal vetett véget életének.¹⁸

A *Tere-feré* írásainak összegyűjtése nem volt egyszerű feladat, elsősorban azért, mert a *Bácsmegyei Napló* évfolyamai egyetlen könyvtárban sem teljesek. A sajtó alá rendező az Országos Széchényi Könyvtárból indult, s az itteni állományról készített először másolatokat, majd a szegedi Somogyi-könyvtárhoz fordult, nem sikertelenül, de a hiányosságokat itt sem tudta felszámolni. Szabadkáról azt a meglepő választ kapta, hogy a Városi Könyvtár nem rendelkezik a lap 1923–1926 közötti évfolyamaival. Végül az újvidéki *Matica Srpskát* kereste fel, ahol szinte mindent kézhez tudtak adni, egyedül az 1925. évi 323-as és az 1926. évi 6-os számok akadtak fenn a rostan. Egyik sem az irodalmi műveket zömmel közlő szombati szám. Így gyűjtésünk szinte maradéktalanul teljesnek mondható.

A többszáznyi xerox- és canon-másolatot ezt követően rendezni kezdtük. Először a *Tudja-e...?*, majd a *Tere-feré* közleményeit raktuk időrendbe, majd a biztonság kedvéért Kosztolányi egyéb írásait egyenként összeveztük a Réz Pál szerkesztette életműsorozat egyes köteteivel. A legnagyobb meglepetésünkre egyre gyarapodott azoknak a tételeknek a száma, amelyek sem a húszas évek tárcáit közlő *Hattyú* című kötetben, sem a *Bölcsőtől a koporsóig* címűben, sem az *Európai képeskönyvben* vagy a *Nyelv és lélekben* nem találhatóak. Kiderült, hogy a *Tere-ferén* és a *Tudja-e...?* pillanatképein kívül a *Bácsmegyei Napló* Kosztolányi egész sor további elfeledett írását tartalmazza. Különösen az 1924. évi olaszországi beszámolók érdemelnek figyelmet, köztük egy Mussoliniról szóló, s egy Makszim Gorkijjal készített interjú. (A filológiai teljesség érdekében megemlítjük, hogy e két írás megjelent az Illyés Gyula szerkesztette Kosztolányi Dezső *Hátrahagyott Műveinek* IV. és VII. köteteiben.¹⁹ Mi mégis felvettük, mert e sorozat napjainkban alig hozzáférhető; az olvasó inkább csak a Szépirodalmi Kiadó életműsorozatához juthatna hozzá, amely viszont lemondott ezekről a közlésekről.) A többi elfeledett cikknek nincs hasonló utóélete, valószínűen az adatgyűjtők figyelmetlensége vagy éppen a *Pesti Hírlap* évfolyamainak csonkasága miatt maradtak homályban.

E pótlólagos ajándékot szintén külön fejezetbe soroltuk, s az elsőként közölt *Ákom-bákom* ismert címét kölcsönözve gyűjteményünk élére helyeztük, kiegészítve a mindenhol hiányos 1922-es évfolyam néhány szintén elfeledett közleményével.

Érzékelve gyűjtő- és szelektáló munkánk bonyolultságát, úgy döntöttünk, hogy kötetünk függelékében világos áttekintést adunk a *Bácsmegyei Napló* minden egyes Kosztolányi-írásáról. Adatainkat időrendbe szedtük, s

közlésük keltezését követően megadtuk valamennyi további „sorsát”. Azok esetében, amelyek megtalálhatók Réz Pál életműsorozatában, megneveztük azt a kötetet, amely újra közölte. Azokat viszont, amelyek kimaradtak e sorozatból, s értelemszerűen a mi kiadványunkban vehetők kézbe, kurzívval emeltük ki. Az így kialakított összkép nemcsak azt dokumentálja, hogy mi az eredeti. a lapban, hanem arról is tájékoztat, mi található meg másodközlésben.

Nem kétséges, hasznos lenne egy hasonló összeállítás az 1926 utáni évfolyamokból is, már csak azért, mert nem tartjuk kizártnak, hogy e munkálatok szintén felszínre hoznának egy-két „újdonságot”. A Kosztolányi-bibliográfia munkálatai majdan minden bizonnyal megoldják ezt a feladatot is.

1924. MÁJUS 11.

Bernard Shaw új aforizmái. Nemrégiben mutatták be Londonban Bernard Shaw új darabját, *Jeanne d'Arcot*, mely aforizmáival sok vitára adott alkalmat.

Ezekből az aforizmákból itt közlünk néhányat:

- Némely ember született király, némely ember született művész. De igen ritka, hogy ez a két típus egyesül.

- A zsidók rendszerint árut adnak áruért. Megfizettetik magukat, de szállítják is az árut. Ha néha megtörtént, hogy egyesek valamit ingyen kértek, azok – tapasztalatom szerint – többnyire keresztények voltak.

- Mi angolok nem vesszük észre, hogy legyőztek bennünket, és ez a mi nagy hibánk. A franciák pedig nem veszik észre, hogy győztek: és ez az ő még nagyobb hibájuk.

- Nem lehet követelni, hogy egy vezérkari tiszt hőstettet vigyen véghez. Csakis a csapattiszteknek engedhetik meg, hogy bebizonyítsák személyes bátorságukat.

- Pusztán a történelemkönyvekben és a balladákban verik meg mindig az ellenséget.

- Ha elveszik tőlem a félelmet, talán jó lovag leszek egy történelemkönyvben, de rossz hadseregparancsnok.

- Egy jó szerződés fölér tíz jó csatával.

Az új fakír. Ma megint egy csodálatos, új fakírról beszélnek, és ismét vitatkoznak: vajon az indusoknak sikerül-e akaratukkal hosszabb időre megszüntetni az élet minden megnyilvánulását anélkül, hogy meghalnának.

Az ilyenfajta tapasztalatokról szóló beszámolók többnyire hiányosak, megbízhatatlanok, s az olvasók jogos kétkedéssel is fogadhatják.

Újabban azonban Morgulis tulajdon szemével látott egy esetet, és részletesen leírja, hogy a fakír mint temettette el magát egy sírboltba, és negyven nap múltán mint támadt fel onnan.

Négy hétig pusztán tejből élt, és rengeteg hashajtót ivott, később mikor elérkezett az előre megállapított nap, a fakír a sok meghívott vendég előtt búcsút vett barátaitól, néhányszor mélyet lélegzett, s öntudatlanul terült el a földön.

Szíve nem vert többé. Testét egy légmentesen elzárt koporsóba tették, s bevitték egy külön sírboltba, mely körül szakadatlanul megbízható örök álltak. Negyven nap múltán aztán kinyitották a sírboltot. A fakír kissé sápadtnak látszott, de szervezete jó állapotban volt. Egy szolga, kit a fakír előzően betanított, fejére két darab frissen sült kenyérdarabot tett: ezzel a kezdetleges módszerrel indította meg az agyban a vér keringését.

Majd a szolga dörzsölni kezdte testét, s a fakír föléledt.

A jóvátételi bizottság terme. A jóvátételi bizottság tudvalevően a párizsi Astoria Szállóban székel, egy teremben, melynek falai sokáig csupaszok voltak. A francia lakásépítő egyesület attól tartván, hogy a bizottság munkájára rányomja bélyegét ez a kopárság, a tagok iránt való figyelemből egy szép szőnyeget akasztott a falra, mely azt ábrázolja, amint Turenna meghódítja a Palatinust.

Nagyon tetszett ez a jóvátételi bizottság tagjainak. Később azonban értékre adták a lakásépítő egyesületnek, hogy a Palatinus meghódítása bizonyos magyarázatokra adhat alkalmat, s a falszőnyeg nem egészen a jóvátételi bizottság termébe való.

Ezt megértette a lakásépítő egyesület, a falszőnyeget levette, és egy képet tett helyébe: *Danae, az aranyeső alatt.*

Erre az urak elnevezték magukat: aranyeső, a mai ínséges és szűkös időben, kissé tapintatlan és ledér utalás a leszegényedett népekre.

Kis gondolkodás után ezt a képet is visszavonta a lakásépítő egyesület, és egy másikkal kedveskedett. *Jázon megszerzi az aranygyapjút.* Ismét arany. Csóválták fejüket a bizottsági tagok, s most a lakásépítő egyesület azon töpreng, hogy a történelmi képek közül melyiket válassza, mely megfelel a jóvátételi bizottság ízlésének és erkölcsének. A művészetben nincs semmi politika. De nem akad olyan műalkotás, melyben egy politikus ne lelne valami célzást. Legjobb a politikát nem szépíteni!

Hogy lehet leszokni a dohányzásról? Sokan foglalkoztak már ezzel a kérdéssel, és ezer és ezer módot ajánlanak. De a görög forradalom vezére, Plastiras ezredes egészen eredeti módon szabadult meg szenvedélyétől.

Ő állandóan egy sárga, nagy szemű rózsafüzért tart kezében, nem valami kegyesert, jóllehet azok az ámbraszemek, melyek a rózsafüzért alkotják, a görögök szent hegyéről származnak, s ezt morzsolgatja, hogy figyelmét valami tárgyra központosítván legyőzze a dohányzás kísértését. Mikor az orvosok megtiltották a dohányzást, akkor a görög ezredes kölcsönkérte a törököknek ezt a szokását, kik ámbragolyócskákkal szoktak játszodozni.

A volt kalifa, ki most visszavonultan él Svájcban, szintén használ ilyen rózsafüzért. Valahányszor a társaságban van, s rá akarna gyújtani, cigaretta-tárca helyett kiemeli zsebéből az olvasót, és gépiesen pergeti, számlálja ujjai között az ámbraszemeket.

Az autoszugesztióknak ezt a fajtáját Coué francia doktor is magáévá tette, ki utóbb nagy sikert ért el lélektani gyógyító módszerével Amerikában. Ő betegeivel egy hosszú zsinegen kisebb-nagyobb bogokat köttet, melyeket a páciensnek meg kell számlálnia, miközben magában valami előre megállapított mondást kell ismételtetnie.

Az ügyvédek védőszentje. Ki az ügyvédje védőszentje? Nyilván kevesen tudják. Franciaországban azonban, mely a legújabb forradalmak és a régibb hagyományok országa, ezt tudják. Azt tartották mindmáig, hogy a kedves, jószágos Szent Miklós védelmezi az ügyvédeket.

Őt most detronizálták. A párizsi ügyvédi kamara tagjai pört indítottak ellene: természetesen polgári pört, a címviseléshez való jogosultságát vonták kétségbe.

Egy nyilvános ülésen, melyen az ügyvédi kamara elnöke, Gaston Duverau elnökölt, az ügyvédi kamara titkára érvekkkel támogatva bizonyította, hogy Szent Miklós sohasem volt ügyvéd, tehát nem az ügyvédek védőszentje, a hagyomány minden alap nélkül való.

Erre a címre és jellegre azonban igenis Szent Yves tarthat számot, aki annak idején jogászkodott, szorgalmasan tanulmányozta a jogtudományt, később ügyvéd és ügyész lett, végül pedig előljáró. A gyűlés lelkesen elfogadta az indítványt, mely szerint az ügyvédek védőszentjéül ezután Szent Yves-t tekintik.

Senki sem jelentett be különvéleményt, és senki sem föllebbezett.

Életmentés rádiófonon. Az angol orvosi hatóságok mind gyakrabban fordulnak a közönséghez, hogy sürgős esetekben segítségüket kérjék.

Londonban a minap késő éjszaka a rádiófon tulajdonosai hívást hallottak. A West End egyik kórháza önkéntes jelentkezőt keresett, ki vérét hajlandó a kórház rendelkezésére bocsátani, másnap reggel, kilenc órakor. Fél nyolckor nyitott be a kórházba az első ajánlkozó. Fél óra múlva már tízével, húszával jöttek az emberek, s kilenckor rengeteg várakozó közül választhattak

az orvosok. Mindegyiktől vérpróbát vettek, és a legalkalmasabb jelentkezőt fogadták el.

Egy másik rádiófon-hír ezt jelentette be:
– Akinek az utóbbi hónapokban tífusza volt, és hajlandó vért adni az átömlesztés céljára egy súlyosan megbetegedett orvosnak, telefonozzon erre és erre a számra.

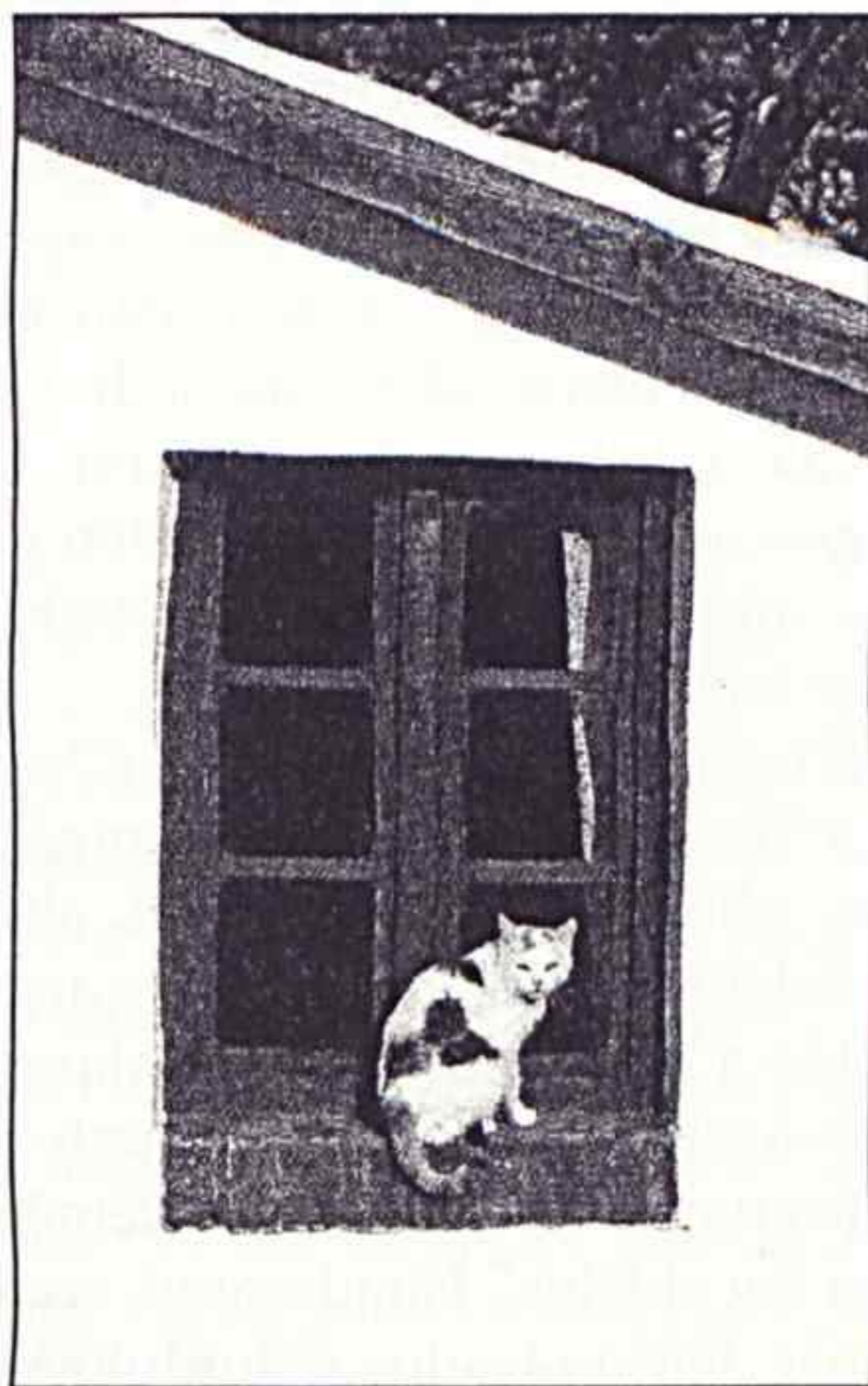
A rádiófon közölte a beteg orvos magán telefonszámát. Erre a fölhívásra is tömegesen jelentkeztek az ajánlkozók. Valósággal versenyeztek, hogy megmenthessék a beteget.

A rádiófon szerepe az orvosi gyakorlatban megbecsülhetetlen, maholnap nélkülözhetetlen. Ezen az új műszeren kiált az Emberiség egyszerre mindenkire: segítség... segítség...

JEGYZETEK:

1. A lapkísérletről részletesebben DÉR Zoltán, *Új jel művelődéstörténetünk térképén*, in *Üzenet* [Szabadka], 1974. július–augusztus, 7–8. sz., 534–542., és *Kosztolányi első „orgánuma”* címmel in *Uő, Ikercsillagok*, Újvidék, Forum, 1980, 50–60.
2. A *Bácsmegyei Napló* szerepvállalásáról és korabeli laptársairól lásd KOLOZSI Tibor *Szabadkai sajtó 1848–1919*, Szabadka, Életjel, 1973, 294–317., és *Uő, Szabadkai sajtó 1919–1945*, Újvidék, Forum, 1979, 50–68, valamint SIMONYI Mária, *A magyar politikai sajtó története a mai Vajdaság területén*, Totovec, (Tótfalu, Csáktornyai járás), Logos, 2002, 87–91.
3. *Huszonöt év*, in *Bácsmegyei Napló*, 1924. január 1., 5. Fenyvesről és lapjáról lásd még: CSETVEI Mária, *Kettős évforduló. Emlékezés Fenyves Ferencre*, in *Üzenet*, 1985. december, 12. sz., 740–741., valamint KALAPIS Zoltán *Életrajzi Kalauzának* I. kötetét, Újvidék, Forum, 2002, 291–293.
4. FENYVES Ferenc, *Huszonöt év*, in *Jubiláris almanach a Bácsmegyei Napló huszonöt éves fennállása alkalmából*, Subotica, 1924, 14.
5. Z., *A kitiltás*, in *Bácsmegyei Napló*, 1920. október 15., 1.
6. A *Világhoz* lásd LITVÁN György előszavát in CZÉRE Györgyvér, *Világ*, 1910. március 30.–1926. április 30. Repertórium 1910–1912, Bp., 1984, PIM I–XII.; a Délmagyarországhoz LENGYEL András, *A szegedi újságírás története. Az előzményektől 1944-ig*, Szeged, 1999. május, 5. sz., 26–43; a többi laphoz az ún. „gyűjtőfüzeteket” a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában, amelyek részletes feltárását adják irodalmi és művelődéstörténeti közleményeiknek. (E füzetekre még visszatérünk a Bácsmegyei Napló Kosztolányi Dezső-publikációival kapcsolatban.)
7. Fenti és későbbi adatainkat a *Hogyan készül a Bácsmegyei Napló?* (1922. december. 24., 29–31.) című színes és rajzos összefoglaló alapján idézzük.
8. Dettre János életéről és a *Bácsmegyei Naplónál* végzett munkájáról lásd DÉR Zoltán tanulmányát (utószavát) az általa sajtó alá rendezett kötetben: DETRE János, *Új partok felé. Válogatott cikkek*, Szabadka, Élet jel Kiadó, 181–248. (Életjel Könyvek, 20).

9. A munkatársakról és a *Bácsmegyei Napló* meggyökerezéséről friss és részletes eligazítás kapható SZEGEDI Emil előszavában a főszerkesztő cikkeit összegyűjtő kötetben: FENYVES Ferenc, *Mégegyszer elmondom...*, Subotica, Minerva, 1938, 3–23., az irodalmi vonatkozásokról pedig BORI Imre, *A jugoszláviai magyar irodalom története* című monográfiájából, Új vidék, Forum, 1999, 74–88.
10. „Riszálás megy az irodalmi focipályán” in *Híd*, 2003. május, 5. sz., 559.
11. Közlése: 1920. szeptember 28., 64. sz., 2.; utóbb Csáth Gézának lett a végleges címe.
12. KUNCZ Aladár, *Kosztolányi Dezső*, in. *Bácsmegyei Napló*, 1923. május 6., 10. Utánközlése: KUNCZ Aladár, *Tanulmányok, kritikák*, Bukarest, Kriterion, 1973, 163–166.
13. *Thomas Mann Kosztolányi Dezső regényéről*, in *Bácsmegyei Napló*, 1923. szeptember 11., 2.
14. *A Kosztolányi család levelezéséből*, válogatta és az előszót írta DÉR Zoltán, Szabadka, Életjel Kiadó, 1988, 458. (Életjel Könyvek, 39).
15. FENYVES Ferenc, *Kosztolányi Árpád*, in *Bácsmegyei Napló*, 1926. december 5., 4.
16. Lásd SZELI István, *Boschán Sándor*; in *Uő, Utak egymás felé*, Újvidék, Forum, 1969, 205.
17. Kéziratból. Elhangzott 2003 decemberében Kishegyesen a Csépe-napok alkalmából.
18. Lásd DÉR Zoltán tanulmányát, 8. jegyz.
19. Mussolini oroszlánja, Italia!, in K.D., *Elsüllyedt Európa*, Bp., Nyugat, 1943, 72–78., Gorkij, in K. D., *Lángelmék*, Bp., Nyugat, 1941, 305–314.

Ács Irén: Ablakban